

Tretji oddelek »Odkup in uravnava zemljiških dolžnosti« (str. 259—299) je v bistvu razplet odnosov, ki jih avtor tolmači v prvih dveh oddelkih, toda ta razplet poteka že na osnovi gospodarskega liberalizma v letih 1850—1880. Med veleposestniki in posestniki, torej med nekdanjimi zemljiškimi gospodi in podložniki, se je odvijal bolj ali manj srdit boj za čim večje iztisenjenje dobička iz naslova »odkup in uravnava zemljiških dolžnosti«, ki so ga razni faktorji odločili v korist veleposestnikov in večjih posestnikov. Majhna posestva, ki so se težko vzdrževala že v fevdalnem agrarnem gospodarstvu, so se pokazala v novih razmerah kapitalističnega gospodarstva kot nerentabilne agrarnogospodarske enote. Komaj so mogla zadovoljiti svoje skromne domače potrebe ali pa tudi tega ne; tržišču so ponujala le svojo delovno silo. Ker še ni bilo na slovenskem ozemlju številne industrije, ki bi zajemala delovno silo s teh posestev, je ta otekala v obliki izseljevanja v državo, ki so zaradi svojih gospodarskih potreb v velikih množinah vsrkavale odvišno delovno silo tudi s slovenskega ozemlja ali vsaj njegovih določenih delov.

Problem proletarizacije slovenske vasi se je zaostрил zlasti po končanih agrarnih operacijah. Vprašanje zemljske rente je zaradi take izvedbe in uravnave zemljiških dolžnosti, kakršna je bila, dobila novo vrednost.

Avtor je v glavnem rešil vse probleme, ki se morejo v taki sintezi postaviti in rešiti. Dal je dober historiat glavnih operacij; zato bo monografija nujno potrebni priročnik vsakomur, kdor bo pisal o slovenski vasi po letu 1880 ali o poznejših agrarnih reformah. Seveda jo bodo morali preštudirati tudi neagrarni gospodarski zgodovinarji.

Jože Sorn

Adriano Dal Pont, Alfonso Leonetti, Massimo Massara; »**Giornali fuori legge. La stampa clandestina antifascista 1922—1943**«, ANPPA, Roma 1964, 340 str., 96 ilustr.

Nacionalna zveza italijanskih protifašističnih političnih preganjancev — ANPPA je izdala tretjo knjigo z dokumentacijo o protifašističnem boju v obdobju 1922—1943 kot prispevek k proslavi dvajsetletnice italijanskega odporiškega gibanja. Leta 1958 je izšla knjiga »Il Prezzo della Libertà«, nato 1961 »Aula IV«, ki vsebuje vse procese proti antifasistom pred posebnim sodiščem, 1964 pa obravnavano delo »Giornali fuori legge«.

Po uvodu, ki prikazuje razvoj svobode tiska v Italiji, obravnava knjiga najprej fašistično prizadevanje za okrnitev in likvidacijo demokratskega tiska, zatem pa razvoj ilegalnega tiska, ki je sledil ukinitvi opozicijskega časopisja. Delo je razdeljeno na dva dela: tisk v pollegalni dobi in tisk v ilegali. Prvi del (str. 27—104) vsebuje poglavja o fašističnih napadih na tiskarne in tiskarsko osebje v letih pred prihodom fašistov na oblast in o komunističnem glasilu »L'Ordine nuovo«, ki ga je urejala skupina okoli Gramscija in ki je postal po prihodu fašizma na oblast prvi italijanski ilegalni časopis. Ta del zaključuje poglavje o fašistični zakonodaji, katere namen je bil zatreti ves opozicijski tisk.

V prvem delu so omenjeni tudi fašistični napadi na tiskarne delavskih in slovenskih listov v Julijski krajini. Na strani 28—29 je opisan požig tiskarne komunističnega glasila »Il Lavoratore«, kakor ga je doživel dopisnik ameriškega časopisa »New York World«. Opozoriti je na napačno ugotovitev na koncu poglavja (str. 36), da je bil »Il Lavoratore« ukinjen v avgustu 1923. Tržaški prefekt je namreč prepovedal izhajanje lista za nedoločen čas že 6. julija, ne pa šele avgusta, nakar je »Il Lavoratore« ponovno izhajal od marca 1924 do novembra 1925 z novo numeracijo. V kroniki fašističnega nasilja se govori zgolj o italijanskem delavskem listu »Il Lavoratore«; omenjeni so tudi napadi na tiskarno slovenskega narodnega glasila »Edinost«. Toda napadi na slovensko delavsko glasilo »Delo«, ki ga je tiskala ista tiskarna kot »Il Lavoratore«, sploh niso omenjeni. Avtorji so »Delo« prvič omenili v tretjem poglavju (str. 81), kjer ga štejejo kot eno izmed redkih komunističnih listov, ki so še izhajali legalno v letih 1923—1924, toda iz odstavka sledi, kakor da je ta list šele tedaj začel izhajati.

Drugi del knjige (str. 105—314) obravnava v posameznih poglavjih ilegalne časopise, ki so jih izdajali komunisti, sindikati, socialisti in katoliki ter druge protifašistične organizacije, kakor so npr. Giustizia e Libertà, Alleanza nazionale, La Giovane Italia itd. Posebna poglavja so namenjena še tisku med drugo svetovno vojno do

razpada Italije, opisu sistemov ilegalnega tiskanja in razpečevanja ter prehodu od antifašističnega tiska na tisk italijanske rezistence.

V posameznih poglavjih moremo najti bibliografske podatke o ilegalnih časopisih, ki so jih izdajale različne politične struje v Italiji in v inozemstvu. Ponekod povzemajo avtorji tudi vsebino najpomembnejših listov, zelo pogosto pa uporabljajo spomine preživelih delavcev na tem področju, kar daje knjigi značaj preprostega in zanimivega čtiva.

V knjigi je objavljenih tudi 96 slik, večinoma faksimilov ilegalnih časopisov, v dodatku pa je med drugim kronologija delavskih in kmečkih akcij v letu 1927, seznam časopisov in letakov, ki so služili v posameznih letih od 1927 do 1943 kot obremenilno gradivo v procesih pred posebnim sodiščem, nato pa še seznam listov, tiskanih v inozemstvu, ter nekaj drugih dokumentov. Knjiga je opremljena z bibliografijo, kazalom imen, časopisov in ilustracij.

O ilegalni tiskarski dejavnosti v Julijski krajini moremo dobiti le nekaj skopih podatkov v poglavjih, ki obravnavajo tisk komunistične stranke in sindikatov. Na straneh 158—157 je npr. kratek spominski zapis G. Gaddija o tiskanju tovarniških glasil leta 1927 v Trstu. Dopolnjujejo ga faksimili naslovnih strani listov »Avanguardia« iz leta 1930 (ilustr.), »Il Faro«, »L'Incudine«, »Lloid«, »Satima«, »Riscossa«, »L'Officina« in »Il Giovane Operaio«; vsi iz marca 1927 (ilustr. 58) ter »La Galera« iz julija 1930 (ilustr. 66).

Posebno podpoglavje je posvečeno slovenskim in hrvaškim publikacijam (str. 215—219). Kratkemu opozorilu o raznarodovanju, prepovedi slovenskih listov in o permanentnem protifašističnem odporu slovanske manjšine v Italiji sledi nepopoln seznam slovenskih ilegalnih časopisov narodnjaške smeri, kakor so ga avtorji lahko posneli iz gradiva procesov proti Slovincem in Hrvatom iz Julijske krajine. Pretežni del tega podpoglavja obravnava ilegalno komunistično glasilo »Delo«. Ker je ta dejavnost komunistov v Julijski krajini opisana zgolj po spominu Ivana Regenta, je vsekakor pomanjkljiva, podatki pa največkrat niso niti pravilni. »Delo« je bilo eno izmed redkih glasil Komunistične stranke Italije, ki je izhajalo od 1920 do 1940 s kratkim predsedkom v letih 1932 in 1936. Tiskali so ga deloma v Julijski krajini kot lokalno glasilo, deloma pa v Parizu in na Dunaju kot skupno glasilo jugoslovanske in italijanske komunistične stranke. Zaradi kontinuitete izhajanja in pomembnosti za komunistični stranki obeh držav bi v primerjavi z nekaterimi drugimi italijanskimi ilegalnimi listi pripadalo »Delu« mnogo več pozornosti, kot ga ima v knjigi, saj mu je odmerjena komaj dobra stran, in to v delu, ki obsega 340 strani. Predvsem bi opis tega lista spadal v poglavje o tisku komunistične stranke, ki je najboljše in najbolj temeljito obdelano, ne pa v poglavje »Stampa antifascista diversa« in še tu v kratko podpoglavje »Sloveni e Croati«.

Podobno pomanjkljivo je opisana tudi druga slovenska ilegalna publicistika delavska in narodnjaške smeri. Izpuščen je npr. »Kmečki glas«, ki je izhajal 1932 v slovenski Istri, izpuščeno je več mladinskih publikacij kot »Iskra«, »Plamen«, »Lipa«, »Malajda« itd., ki so izhajale v letih 1936—1940 v Trstu in Gorici. Nov prispevek pa predstavlja odstavek o listu »Ljudska fronta«, ki je povzet po spominu preživelih. Seznam časopisov in letakov pred posebnim sodiščem (str. 274—287) priča o razširjenosti slovenskega protifašističnega tiska v Julijski krajini, posebej pa o razširjenosti »Dela«, ki je omenjeno malodane v vsakem letu posebej, enako kot najbolj pomembni listi »Stato operaio«, »L'Unità« in »Avanguardia«. Hkrati pa avtorji niso »Dela« uvrstili v seznam časopisov, ki so izhajali v inozemstvu (str. 297—300), pač pa so objavili faksimile treh nam še neznanih števil, kar lahko koristno uporabimo za dopolnitev naše zbirke in za bibliografsko obdelavo tega časopisa.

Slabe štiri strani, posvečene slovenskemu in hrvaškemu ilegalnemu protifašističnemu tisku narodnjaške in komunistične struje, so vsekakor zelo skromen prispevek k poznavanju slovenske in hrvatske protifašistične usmerjenosti. Slovanska manjšina v Italiji je bila sicer maloštevilna v primerjavi s celotnim prebivalstvom Italije, toda protifašistična dejavnost te manjšine je imela nedvomno najširšo množično podlago, kar nazorno pričajo procesi pred posebnim sodiščem, ki so objavljeni v predhodni publikaciji ANPPA.

Knjiga »Giornali fuori legge« je prvi poskus raziskave ilegalnega protifašističnega tiska v Italiji. V nekaterih primerih je ta raziskava tudi dokončna (poglavje »L'Ordine Nuovo«), v večji meri pa je uspešno napotilo bodočim raziskovalcem. V uvodu so avtorji opozorili, da so poskusili sestaviti le nekaj splošen okvir, kajti

značaj ilegalnega časopisja skrajno otežkoča globljo raziskavo in povzroča praznine v dokumentaciji. »Mnogo bo torej še treba delati za obogatitev pričujočega dela in izpolnitev praznin: po eni strani npr. s sistematičnim iskanjem pomembnejših ilegalnih časopisov, po drugi strani pa z resnimi študijami o tistih — urednikih, tiskarjih in razpečevalcih tega junaškega tiska — ki so uporabili vso svojo energijo, da so posredovali v diktaturi strtemu narodu svoboden glas upanja in vere. Upamo torej, da naš poskus ne bo ostal brez odziva in da ga bodo drugi nadaljevali.«

Milica Kacin-Wohinz

Hebert Steiner, »Die KPÖ und der Februar 1934«; Weg und Ziel, 1964, št. 2, str. 68—79.

Iz obsežne literature o dogodkih leta 1934 v prvi avstrijski republiki¹ izstopa članek vidnega raziskovalca avstrijskega delavskega gibanja Herberta Steinerja. Članek opozarja na usodne dogodke pred tridesetimi leti, posebej pa se ustavlja ob odnosu KPA (in Kominterne) do socialdemokratske stranke kot najmočnejše delavske stranke v Avstriji. Časovno zajema čas od XI. kongresa KPA leta 1931, dotika pa se tudi posledic februarkega poraza avstrijske socialne demokracije leta 1934 za mednarodno delavsko gibanje. Potem ko bežno omenja poskuse za ustanovitev skupne protifašistične fronte avstrijskega delavstva, Steiner opozarja na neodločnost avstrijske socialdemokratske stranke proti takratnemu avtoritativnemu režimu, ko je marca 1933 odpravil parlamentarizem v državi, kljub temu da so po kasnejših besedah Otta Bauerja delavci pričakovali od stranke odločno akcijo. Med vzroke za tako omahljivost šteje Steiner dejstvo, da so bile v tem času v avstrijski socialni demokraciji štiri struje: prvo je predstavljal del aktivnih in revolucionarnih funkcionarjev, ki so zahtevali odločen nastop proti pretečemu fašizmu (večinoma še niso bili povezani s komunisti); drugi del funkcionarjev in večina članstva stranke sta resignirala zaradi izmikajočega se vodstva stranke; tretja struja se je skušala pobotati z Dollfusom kot na primer Karl Renner; četrta struja pa je po Steinerjevih besedah s peresom sicer vehementno nastopala proti režimu, dejansko pa se je odpovedala boju množic proti avtoritativni državi.

Potem ko je maja 1933 režim prepovedal komunistično stranko, so februarja 1934 prišli na vrsto tudi socialdemokrati. Ko se Steiner dotika teh dogodkov, se posebej ustavlja ob izjavah in komentarjih vodstva ter predstavnikov mednarodnega komunističnega gibanja. Važen korak naprej v ocenjevanju teh stališč pomeni XII. kongres KPA septembra 1933. Zastavil si je nalogo, da bo ustvaril široko protifašistično fronto, ki naj bi uveljavila demokratične pravice v državi ter odločno nastopila proti grožnjam hiterjevske Nemčije. Sledeč takemu cilju si je stranka že po februarju 1934 ne samo pridobila »tisoče novih borcev« (Herbert Steiner), pač pa so z njo začeli sodelovati tudi levo krilo takrat ilegalne socialdemokratske stranke, revolucionarni socialisti, zraven pa tudi ilegalno sindikalno gibanje. Po Steinerju so sami februarški dogodki vplivali tudi na sklepe VII. kongresa Komunistične internacionale leta 1935, in to pri določanju taktike boja delavskega razreda.

Tone Zorn

Hermann Mitteräcker, »Kampf und Opfer für Österreich«, Stern Verlag, Wien 1963.

Marca 1963 je poteklo petindvajset let od priključitve Avstrije k tretjemu rajhu. Temu žalostnemu jubileju je »posvečena« Mitteräckerjeva knjiga, ki nosi podnaslov »Prispevek k zgodovini avstrijskega odpora«. Medtem ko se nekateri pisci kakor Otto Molden v knjigi »Ruf des Gewissens«, Wien 1958, (prim. Zgodovinski časopis 1961, str. 277) pri opisu tega odpora omejujejo predvsem na meščanske kroge in deloma izpuščajo komuniste, izpolnjuje Mitteräcker prav to vrzel. Pri svojem delu se je oprl na arhivalne vire dunajskega deželnega sodišča, arhiv CK KPA ter na pomoč Inštituta za marksizem-leninizem v Vzhodnem Berlinu. To gradivo je izpopolnil s spomini ter s podatki iz privatnih virov. Žal se ni lotil podrobnejše obdelave proti-

¹ Prim. vire in literaturo, ki jo navaja V. M. Turok v knjigi Ačerki istorii Austrii 1929—1938, Moskva 1962, str. 533—542.